

*Пригодій О. С.,
аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОНЦЕПТ *ТЕПЛО* ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ Т. ПРОХАСЬКО «СПАЛЕНЕ ЛІТО»

Анотація. У статті досліджується термін концепт, його особливості та різновекторні точки погляду на його природу. Концепт *ТЕПЛО* висвітлено як один із ключових концептів української лінгвокультури на прикладі перекладу англійською мовою твору Т. Прохаська «Спалене літо». Також окреслюються основні методи перекладу відображення концепту *ТЕПЛО* у творі та його вплив на читача.

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, тепло, символ, ментальність, мислення, еквівалентний переклад.

Дослідження концептів є цікавим та захоплюючим завданням, адже даний термін є різношаровим та інтердисциплінарним. Термін концепт тісно пов'язаний не лише з перекладознавством, а й є широко розповсюдженим феноменом у літературознавстві, лінгвістиці та науках, суміжних з ними, а саме: психології, філософії та соціології. Концепт є фундаментом, на який нашаровуються знання про наступні елементи, та він використовується як фільтр для осмислення авторського задуму, що у свою чергу відтворює унікальний код нації та цілого народу з його історією, культурою, лінгвокогнітивними особливостями, ментальною структурою та мовою.

Постановка проблеми. Для перекладача невіддільною частиною дослідження художнього твору є переосмислення культурних та позамовних чинників, що впливають на читача. Аналіз використання того чи іншого концепту у перекладі є трудомістким завданням, бо перекладач має звести місток між двома різними культурами та призвичаїти одну до одної. Саме під час цього процесу і відбувається розгляд лінгвокультурної картини світу, з наступним аналізом та інтерпретацією. У нашій статті ми беремо за основу твір Тараса Прохаська «Спалене літо» та його переклад англійською мовою, де намагаємось проаналізувати особливості відтворення концепту *ТЕПЛО*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато робіт, де досліджується аналіз терміну концепт та його відображення у перекладі. На разі, можемо спостерігати багато робіт, присвячених вивченню концепту: Дж. Лакофф, Ч. Філмор, Н. Д. Арутюнова, А. П. Бабушкін, А. Д. Белова, А. Вежицька, С. Г. Воркачов, І. Г. Голубовська, С. А. Жаботинська, В. І. Карасик, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, В. А. Маслова, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов, З. Д. Попова, І. А. Стернін, В. М. Телія, Р. М. Фрумкіна, І. С. Шевченко та багато інших [13, с. 355].

Дана стаття має на меті дослідити особливості відтворення концепту *ТЕПЛО* як ключового в українській лінгвокультурі на матеріалі твору Тараса Прохаська «Спалене літо» та його перекладу на англійську мову «A Burnt Summer» Ольгою Рудакевич.

Виклад основного матеріалу. Термін концепт являє собою різновекторне поняття, є суперечливим та амбівалентним для

визначення. На думку О. М. Лашук, висловленій у статті «Концепт як феномен когнітивної лінгвістики», за останні десятиліття поняття концепту переживає період актуалізації та переосмислення. Цей термін ще й досі не має єдиного визначення, хоча й міцно закріпився у сучасній лінгвістиці [6, с. 65].

Зважаючи на різноманітність тлумачень концепту, В. І. Карасик та Г. Г. Слишкін чітко виокремлюють параметри відношень концепту до мови, культури і свідомості мовця; свідомість – місце перебування концепту; концепт – ментальна проекція елементів культури; мова й мовлення – сфери, в яких опредметнюється концепт [3, с. 76].

С. Г. Воркачов вважає, що концепт є «культурно забарвлений вербалізований смисл, представлений у плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму» [2, с. 48].

У «Короткому словнику когнітивних термінів» концепт кваліфікується як «оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відбитої у людській психіці» [5, с. 90].

В. Старко вважає, що концепт є культурно зумовленою мовно-ментальною одиницею концептуальної системи людини, яка використовується у процесах мислення і втілює проінтерпретований людський досвід (фізичний і психічний, індивідуальний і суспільний) [9, с. 30].

У дисертації «Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу» Н. В. Вдовиченко стверджує, що розуміння концепту як (етно)культурного утворення базується на усвідомленні того, що він є невіддільною складовою культури, точкою перетину між світом культури й світом індивідуальних смислів [1, с. 15].

І. Кожушко наголошує у статті «Концептуальна компетенція як складник комунікативної компетенції мовної особистості», що концепт є збірним поняттям, який об'єднує у собі різноманітні знання й уявлення про певне явище, важливе для представників конкретної культури або цивілізації [4, с. 4]. У статті «Концепт як лінгвокогнітивний феномен: форма втілення, типологія, дефініційні моделі» А. В. Чернова стверджує, що типологія концептів детермінується різновидом картини світу, а також характером суб'єкта концептуалізації. Усі типи концептів виступають засобами фіксації культурного досвіду, тому всі вони є насамперед концептами культури [11, с. 353].

Доволі яскравим концептом у творі Т. Прохаська можна виділити концепт *ТЕПЛО* та все, що з ним пов'язане, адже поряд із цією номінацією активно вживаються й такі лексеми: *сонце*, *літо* або відчуття літа (особливо кінець літа, коли трава спалена сонцем), *вогонь*, *дим*, *попіл*, *сухість*, *палити*, *випалювати*

та запальничка. Виділені лексеми нанизуються на ядровий елемент – сонце, адже сонце є причиною приходу ранку, настання вечора, зміни пір року та погодних умов. Для українського народу сонце завжди посідало чільне місце серед предметів, які вважалися святими, на які молилися та приносили дари заради втілення своїх бажань.

У «Словнику української мови» бачимо визначення «сонця», а саме: 1) центральне небесне світило сонячної системи, яке має форму гігантської кулі; 2) відображення у чомусь небесного світила; 3) світло та тепло, що випромінюється цим світилом; 4) те, що є джерелом життя, радості для когось; 5) те, що освітлює шлях, веде за собою; 6) центральний об'єкт інших зоряних систем [7, с. 458-459]. У статті «Архетипний концепт сонце: лінгвокультурний концепт» О. В. Слюніна пише, що «у помірному континентальному кліматі України сонце, попри можливі негативні наслідки (спека, посуха), здебільшого оцінюється позитивно, адже його роль у житті людини для слов'ян-землеробів завжди була визначальною» [8, с. 77-78].

У книзі «Українські символи» визначено, що сонце – це основа життя, а життя неможливе без сонячної енергії. «Сонце знищувало холод, ламало крижані мости, відмикало своїм промінням (золотими ключами) небо і землю, випускало птахів із вирію, зелену траву, яру пшеницю; розбивало замки кригові і випускало із зимової темниці воду, пробуджувало, оживляло її; оживляло її у хмарах, надавало плодоносної животворящої сили – і опускало на землю дощем, – таким чином у купі з водою знову творило світ, народжувало на землі всяке зело» [10, с. 79]. У статті «Концепт СОНЦЕ у поетичних ідіолектах Є. Гуцала та В. Симоненка» С. Шуляк стверджує, що «У вселенському масштабі сонце – обов'язковий компонент життя» [12, с. 372].

У творі Тараса Прохасько «Спалене літо» можна спостерігати значну кількість проявів вищезазначеного концепту як домінуючого. У превалюючій чисельності концептів саме концепт тепла, сонця, відтак і вогню, спалаху та попелу є своєрідним показником авторського задуму та є втіленням архетипної ментальності українського народу. З одного боку, сонце дає надію, сподівання на кращий день, на хороший врожай, на відновлення живого, а з іншого несе за собою руйнування, як спалення, обпалення врожаю, невимовну спеку та пожежі. Цікавим є приклад з використанням еквівалентного перекладу для втілення «задушливої» емоції, імплікованої автором:

«Я спалю ці папери. Я хочу навечно запам'ятати спокусу осінніх гір. Сухість випаленої сонцем трави, крихкість перепітого моху, запах подушених ожин» [1, с. 1].

«I will burn these papers. I want to forever remember the irresistible allure of autumn mountains. The dryness of sun-burned grass, the brittle fragility of scorched moss, the smell of squashed blackberries» [2, с. 304].

Ще одним прикладом використання еквівалентного перекладу для створення атмосфери кінця літа є даний уривок:

«Я відчув її ще на початку літа. Тоді було літо сухості. Адже у лімі багато літ» [1, с. 1].

«I could sense its presence at summer's dawn. It had been a summer of thirst. A summer holds many summers, after all» [2, с. 301].

Спостерігаємо використання еквівалентного перекладу на позначення концепту ТЕПЛО, що у свою чергу слугує для підвищення емоційного ефекту та є вдалим методом для вираження та прогнозування майбутніх подій у творі.

Варіація концепту сонця є переважання вираження лексеми літа, а саме:

«Спалю літо – мені бракує її, як осені. Коли палять літо, є осінь» [1, с. 1].

«I will burn this summer -I want her like I want autumn. Once summer is gone autumn is here» [2, с. 304].

На початку речення споглядаємо еквівалентний переклад, а ось у другій частині – прийом реметафоризації, що лише підтримує почуття автора та допомагає перенести весь емоційний спектр читачу.

Прийом реметафоризації у перекладі є ядром у наступному прикладі:

«...але яскраво уявляєш собі хмари диму, що шарпають темряву розвіяними іскрами, і попіл, цілі гірки попелу...» [1, с. 2].

«...though in your mind you have a vivid image of the billowing smoke pushing the darkness around with scattering sparks. And ashes, heaps of ashes...» [2, с. 304].

Перекладацький прийом реметафоризації, тобто відтворення метафори оригіналу метафорою у перекладі (хмари диму, гірки попелу) оперізує перекладений текст і відображує відчуття, зображені автором.

Прикладом варіативності концепту сонця постають наступні елементи:

«Тепер я спалю свої папери. Я попросив запальничку... Хоч пали, хоч не пали – літо є тим, що не забувається. Тепер от палю...» [1, с. 3].

«Now I'll torch my papers. I asked for a lighter... Burnt, or not, a summer is what cannot be forgotten. Now they're in flames...» [2, с. 304].

Можемо спостерігати, що концепт ТЕПЛО представлений у різних сферах: як запальничка, літо, палаюче сонце. Використання перекладачем дослівного та еквівалентного перекладу підвищує висоту хвилювання та переживань героя, що є іманентним для твору.

Висновки. Отже, термін концепт є багатошаровим поняттям, яке поєднує у собі дослідження науковців із різних сфер наук, що і характеризує його інтердисциплінарність. Концепт ТЕПЛО є одним з домінуючих українських лінгвокультур і має багато варіантів. Можемо бачити, що твір Т. Прохаська «Спалене літо» рясніє проекцією концепту ТЕПЛО та є влучно відтвореним у перекладі англійською мовою, що слугує підтвердженням того, що цей концепт є одним із ключових концептів української лінгвокультури.

Література:

1. Вдовиченко Н. В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу: дис. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація_Вдовиченко.pdf
2. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты. Известия РАН. Серия литературы и языка, 2001. Т. 60. № 6. С. 47-58.
3. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сб. науч. тр. / Под редакцией И. А. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75-80.
4. Кожушко І. Концептуальна компетенція як складник комунікативної компетенції мовної особистості. Теорія і практика викладання української мови як іноземної, 2014. Випуск 9. С. 3-11 Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language. Issue 9. P. 3-11.

5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянов, Ю. Г. Панкратц, Л. Г. Лузина. М.: МГУ, 1997. 245 с.
6. Лашук О. М. Концепт як феномен когнітивної лінгвістики. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна. 2011. Вип. 19. С. 64-72.
7. Словник української мови: у 11 т. / голов. ред. І. К. Білодід; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. К.: Наукова думка, 1970. Т. 9. 1978. 921 с.
8. Слюніна О.В. Архетипний концепт сонце: лінгвокультурний концепт. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Вип. 10 (1). С. 77-80.
9. Старко В. Ф. Концепт ГРА: монографія. Луцьк: Вежа, 2007. 204 с.
10. Українські символи / За ред. М. К. Дмитренка. К., 1994. 141 с.
11. Чернова А. В. Концепт як лінгвокогнітивний феномен: форма втілення, типологія, дефініційні моделі. Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство. № 11. 2009. Вип. 15, т. 1. С. 348-348.
12. Шуляк С. Концепт сонце у поетичних ідіолектах Є. Гуцала та В. Симоненка. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89(1). С. 370-374.
13. Щербина С. М. Онтологічний вимір лінгвістичного концепту. Наукові записки. Серія «Філологічна». 2010. Випуск 16. 354 с.

Список ілюстративного матеріалу:

1. Прохасько Т. «Спалене літо». URL: <http://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=3617>
2. Prokhasko T. «A Burnt Summer». URL: http://sites.utoronto.ca/elul/Ukr_Lit/Vol05/09-Rudakevych-Prokhasko-Summer.pdf

Пригодий О. С. Концепт ТЕПЛО как ключевой концепт украинской лингвокультуры в английском переводе произведения Т. Прохасько «Сожженное лето»

Аннотация. В статье рассматривается термин концепт с особенностями и разновекторными точками зрения на его природу. Концепт ТЕПЛО обозначается как один из главенствующих концептов украинской лингвокультуры на примере перевода на английский язык произведения Т. Прохасько «Сожженное лето». Также рассматриваются основные методы перевода при отображении концепта ТЕПЛО в произведении и его влияние на читателя.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, тепло, символ, ментальность, мышление, эквивалентный перевод.

Pryhodii O. WARMTH as a key concept of the Ukrainian linguaculture in the English translation of T. Prohasko's story "A Burnt Summer"

Summary. The article studies the term concept, with its distinguishing features and the variegated views concerning it. We define the concept WARMTH as one of the major concepts in the field of the Ukrainian linguaculture, taking as a basis T. Prohasko's story "A Burnt Summer". With that in mind, we analyze the methods, used to translate the story, its influence on the reader and pinpoint how the concept WARMTH is conspicuous in the text.

Key words: concept, linguaculture, warmth, symbol, mindset, cognition, equivalent translation.